

Al-Burz

2022, 14(01), pp 39-46; ISSN: 2071-9477 (print); ISSN: 2521-408X (online)

<http://alburz.uob.edu.pk/journal/index.php/alburz/index>

براہوئی خلقی شاعری ٹی سیل و تیرمہ نا وئیل آتا درشانی

Reflection of seasonal issues in Brahui folklore

Rasheeda Baloch

M.Phil Scholar (Brahui)

Rasheedabaloch22@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.54781/abz.v14i1.286>

Received: April 07, 2022; Accepted: Jun 21, 2022; Published: Jun 30, 2022

Keywords:

Balochistan, Brahui, History, Khurasan, Migrations, Brahui seasonal poetry.

SCAN ME

Abstract

It is important to study its literature and rural life in order to get a reasonable knowledge of a nation's history, culture, and psyche. In any literature, poetry enjoys a core position, and poetry is always created by the intellectuals who keep a close eye on the problems faced by the masses in the deteriorating climate conditions and the depiction thereof, especially when the suffering masses do not have access to proper management or facilities in a timely manner. The problems leave psychological as well as social effects on the people. This study mainly focuses on the problems that Brahui language users face. These people mostly live in the mountainous areas of Balochistan where they face both intensively hot and cold weather. With a qualitative exploratory approach, this study discusses how Brahui poetry has dealt with those issues of winter and summer faced by the people with a reflection of the lifestyle of the people. The findings depict the difficulties of the rural people narrated in Brahui poetry during the course of seasonal migrations from "Khurasan" to "Sindh" for their and their live stock's survival and, resultantly, how they passed their lives in poverty during such seasonal migrations.

چائنڈاری (Introduction)

بلوچستان ناہراڑے کہ گیشتر وژاٹ براہوئی مخلوق نا تول بش او علاقہ وخت اے ٹی خراسان پاننگا نے۔ دا علاقہ غاک سراوان و جھالاوان و خاران نا علاقہ غاے آتالان اے۔ دا خشک انگا علاقہ غاک ہراڑے کہ براہوئی مخلوق رہینگ او مشی علاقہ غاک سطح سمندر آن بیخی بڑز او اندا سوب آن دا علاقہ غاے ٹی موسم خشک منگ تون اوار اوار یخ ہم مریک ولے سیل نا مُد و موسم اٹ پھروبرف ہرا وخت آمریک تو سراوان، جھالاوان و خاران (خراسان) نا علاقہ غاک گیشتر یک انا پلویر اٹی بریرہ۔ اندا موسمی حالت آتا سوب آن براہوئی پھوال مخلوق تینا مال و اولاخ اتون اوار بولان و مولہ نا تنک آن ایپار مرسا کچھی و سندھ نا کنڈا پیادہ سفر کرینو تاکہ اوفتا مال و سہدارک یخ نا نسخان آن بچر۔ اندا بابت اٹ ہرا وخت آبراہوئی خلقی شاعری نامطالعہ کینہ تو براہوئی خلقی شاعری ٹی مخلوق نا ڈکھ وئیل آتا اسہ چرجوئی اس نظربریک، ہراکہ براہوئی خلقی شاعری اٹ اینو پہ دے اسکان خوندی او۔

پہوالی آ مخلوق آ موسم نا نفسیاتی اثر

جغرافیائی حالت آک انسان نا طب انا زی تینا اسہ پینگنو اثر اس تالان کیرہ۔ اندا موسم نا بدلیک اوفتا طب اٹ اسہ شوخی اس ہم ودی کنگ اٹ سرسوب او، ولے ننا پہوالی آ مخلوق موسمی وئیل آتون اوار تینا شوخی طی نا ہم درشانی اے کرینو۔ تینا شعر آتے ٹی ہشکا یخ و رُوہوئے برداشت کنگ تون اوارسیل (یخ انگا مُد) اے ہم نازیفسا کرینو۔ ہرا تم آ بخال آتا مذہبی تہوار (ہولی) نا وخت بریک او وخت ہم سیل انا مدو موسم اٹ بریک تو براہوئی خلقی شاعری ٹی نے سیل و یخ نا زکر سہ جوانو وژ ڈول اسے ٹی خواننگ کن نظر بریک۔

”مخلوق تینا تب نا رداٹ محنت و خواری کش اُست نا صاف اے اونا فرض و زمواری نے تینا زنداٹ پورو کنگ نا خوئندار اے ، اندا وجہ اے اونا راج و اونا متکنا ماحول جنگوڑو مسونے، تین پہ تین کبائلی جیڑہ غاتون مدام آختہ ہم مسونے“ (Mirza, 2003, p. 7)

ہرا وخت نن براہوئی خلقی شاعری نا جاچ اے ہلینہ تو دا راج ہمیشہ غان مَش نے رہینگنگ اے پسند کرینو مَش آتاماحول اوفتا طن ہم بھاز بھلو اثر اس شاغائے اوفک مَش آن بار سخت جان و ترند مسونو و اریہ۔ براہوئی خلقی شاعری ٹی دا حقیقت ہم درشان مریک کہ او تینا خوداری و گچینا روایت آتا مدام جک سلوک مسونو۔ دا اوفتا جوزہ و خواہش آتاگلان بھلا دلیل اے۔ پہوال مخلوق یخ انگا علاقہ نا رہینگکو کے اندا سوب آن ننا پہوالی آ مخلوق کن اگر یخ وئیل ودی کرینے واہم او یخ انگا علاقہ اے تینا طب کن جوان سرپند مسونے۔ خلقی شاعری ٹی دانا زکر ہم نے ڈو بریک۔

اے کئے کاوہ مَش آ

داڑے کئے گرمی ہُشا

زیب جان تینا کاٹم اے مَشا

چرک اس چکا نے لُک ٹنا

زیر بریک کئے مُلک ٹنا

زیدی جاگہ اے سُک ٹنا (Brahui, A. (1969)

پہوالی آ مخلوق باسُن آ علاقہ غا نے ٹی رہینگنگ کتے۔ ولے اوفک تینا مال و سہدار آتا سوب آن یا ڈکال آتا سوب آن مدام ہمپ و پٹ نا عمل اٹی مسونو۔ ولے او سیل و یخ اے ہم تینا خلقی آ شاعری نے ٹی نازیفسا کرینو۔

”ہولی ہُل کرے منگی پُهل کرے“

(Mengal, 2000, p. 7)

ہولی ہُل کرے بخال بیش اے جُل کرے

کسانگو تِرک کرے یخ و چرک کرے

ہولی ہُل کرے شامپشتیر پُهل کرے

پُهل اے گِز کرے سیل اے شر کرے

(Mengal, 2010, p. 36)

موسمی حالت نا اثر دا سوب آن براہوئی شاعری ٹی نظر بریک کہ براہوئی مخلوق سال پہ دوانزدہ سفر اٹ مرسا مسونے اوفک سیل (یخ) نا مُداٹ سندہ و کچھی و ہتم و تیرمہ نا مُداٹ خراسان آ ہمپ و پٹ کرسا بسونو کسراٹ اوفک ہرا قدرتی ندازہ غا نے خانانو او

ندارہ غاتیان جس ہم ہلسا کرینو یخ و گوریچ نا حوال آتے ہم تینا شاعری نا بشخ جوڑ کرینو۔ دا بابت براہوئی خلقی شاعری ٹی گنج مڈی ساڑی اے۔ ہورہ، گروک آتیان اوفتا تب آانت اثر تالان مسونے اونے دا مثال اٹ بہاز جوان دُو بریک۔

جمر تھینے جھالاوان گڑد کیک
 خمپرہ زیبا ئے اُست کنا دڑد کیک
 گروک اس تما نے بڑزائی مَش تے ٹی
 خاخر اس شاغانے اُست نا مَش تے ٹی
 جمر تھینے پھر تے وا لوڑد کیک
 قدرت تینا بیما تے تینٹ جوڑد کیک

(Mirza, 2003, p. 63)

ماہرآتا پاننگے کہ ہرا بندغ آک خاص ورات مَش تے ٹی بش تول کیرہ تو او علاقہ نا بندغاک ایلو مخلوق ہراکہ میدانیا یا باسُن آ علاقہ غاتے ٹی رہینگ کیک تو اوفتا بہ نسبت مَش والا مخلوق زیادہ سگھ و جیرات نا خواجہ مننگ آن بیدس چست و چالاک تیز و ترند مریرہ۔ اندا وجہ اے، کہ ننا پھوالی آ مخلوق ائی یخ اے سگھنگ نا وس ایلو میدانیا مخلوق آن زیات اے۔ داہیت تینا جاگہ غا حقیقت نا شایدی اے ایتک کہ موسمی بدلیک پھوال مخلوق کن وئیل نا سوب تو مسونو۔ ولے دا بنیادی آ وئیل آتون اوار نئے براہوئی خلقی شاعری مکمل وڑاٹ فطرت (قدرت) نا آدینک نظر بریک۔ پھوالی آ مخلوق تینا خوارانگا زند تون اوار اوار فطرت نا ندارہ غاتیان ہم تینا اُست خوشی تے پاش کرینو۔

نیلک آنوداک پُھل بسونو
 پھرتے چاوه کہ ہیسونو
 ہکلہ مہاری اے وطن بہاز مُر اے
 لعل کہ ہلگئے ڈھاڈر نا دُراے
 چوٹو آچرے خلق ننا مُرے
 دُور ننا جانکس موڑی آن مُراے

(Mengal, 2000, p. 55)

براہوئی خلقی شاعری ٹی ہراڑے مخلوق نا ڈکھ۔ وئیل آتا زکرے ہموڑے اوفک تینا ہمپ و بٹ نا دوران بولان نا گچین آ قدرتی آ ندارہ غاتیان ہم چس ہلسا کرینے۔ دا چس ہمووخت آ پین زیات مسُنے ہرا وخت موسم جمڑی، نوداک مَش تا زی مننگ آن اوفتا اُست خوشیک پین گل بال مسُنو۔ داگل بالی بیرہ اوفتا اُست آتے ٹی متنز، بلکہ دا خوشی تے خلقی شاعری نا زریعہ اٹ گٹ نا پُراٹ پاريسا تینا گچین آ جوزه غاتا درشانی اے کرینو۔

براہوئی خلقی شاعری ٹی موسمی وئیل آتا ذکر

براہوئی خلقی شاعری ٹی ہرا وخت آ یخ انگا مُد و موسم آن ودی مروکا وئیل آتا ہیت مسونے توکلان زیات یخ نا مُد ائی ہرا وخت آ برف کنگ آن پد ہراگوریچ و روہوی آتھو و چرک آتا بناء مریک توہمو سُو تڑوکا یخ نا ذکر نئے بیرہ براہوئی خلقی شاعری ٹی نظر بریک،

بلکہ یخ آن ودی مروکا وئیل آتا ہم بھلو کچ است ٹی زکر ساڑی اے۔ انتے کہ دا گوریچی آتھو ہر اتم آ علاقہ غاتے ٹی مریک تو مخلوق نا ہڑدے ٹی زندوبود کاروبار آ ہم تینا اثر آتے تالان کیک۔ وخت اس کہ پہوالی آ مخلوق تون ہمو وخت آ زند نا پین ہچو آسرائی اس الو تو دا گوریچ اوفتے کن بہاز بھلو وئیل اس بش کرینے۔ ہرا حد اسکان برف کنگ نا تعلق مسونے تو براہوئی خلقی شاعری ٹی برف نا زکر تو ساڑی اے مگر برف آن ودی مروکا وئیل نا ہچو زکر اس نظر بک۔ بلکہ او برف کنگ نا ندارہ غاتے شاعری نا زیب جوڑ کرینو۔ پٹ و پول آن دا حقیقت نا درشانی مریک کہ یخ و روبو پہوالی زندے بہاز بھلو وئیل اسے آن گدریفینے۔ دا حقیقت آتیاں چپ دا یخ انگا مدموسم پہوالی مخلوق نا زی آ اسہ گچین او اثر اس ہم تالان کرینو۔ یخ، تھو گوریچ و روبو ننا علاقہ نا قدرتی آ موسم کو، دا یخ انگا موسم ننا پہوالی مخلوق نا زی آ اسہ نفسیاتی او اثر اس ہم شاغانو، ہرانا سوب آن مخلوق دا موسم وئیل آتون اوار او فطرت نا ہم سنگت مسونو، اودک تینا وئیل آتون اوار اوار تینا فطرت و عشقیہ جوزہ غاتے ہم تینا شاعری تے ٹی ہم بیان کرینو۔

ہراڑے پھروبرسات اک مریرہ تو او علاقہ ٹی وسمی مریک، مُلک اک خرون و آباد مریرہ مخلوق اٹ اسہ خوشی و گل بالی اس بریک ہرا تم کہ بھر و برسات یا ترونگر زیات مریک تو پہوال نا مخلوق خاص وژاٹ بزغر آتے کن اسہ بہاز بھلو تباہی و بربادی نا سوب آتے ودی کیک۔ ہرا وخت آ پر و برسات آن مخلوق اٹی خوشی و گل بالی اس بریک تو خلقی آ شاعر تینا خوشی نا جوزہ غاتا درشانی اے داوڑ کیک۔

”جمرک بسور ہورہ نا توارے

گروک آتا گوازی بی بی نا گندارے

بزغرک ہرفیر بیل وکلنگ آتے

پاریر پُر کینہ اینو بند آتے

کس ریزہ دسک کس خولم دسک

کس اس پالیز کیک کس ذرت دسک“

(Mengal, 2010, p. 46)

موسمی بدلیک علاقہ غاتے ٹی مسونو تو او بدلیک پہوالی مخلوق کن چندی وئیل و نسخان آتے ودی کنگ نا سوب مسونو۔ دا موسمی وئیل آتے ٹی اسہ وئیل ترونگر نا ہم ارے۔ ترونگر آن نئے بیرہ تیار آ پسل اک تباہ مریرہ بلکہ مال و سہدار و وخت اس انسان آتے کن ہم وئیل و نسخان ودی کیرہ، ترونگر کنگ نا وئیل نا بابت اٹ ہرا وخت نن براہوئی خلقی شاعری نا جاچ اے ہلینہ تونے دا بارواٹ ہم سرحال اک بہاز جوان دُو بریرہ۔ اندن ترونگر نا بارواٹ خلقی او شاعر اسے ٹی دا بیت نا درشانی اے کہ ننا پہوالی آ مخلوق دا قدرتی آفت نا وئیل اے امر بیان کنگ نا، لائخی تخا نے۔

”ترونگر ہلکنے مروے

دراے یخ اے گروے“

(Mengal, 2000, p. 83)

مرو داشت انا اسہ کوچہ اسہ چنکو خلق اسے نا پن اٹ سراوان نا علاقہ ٹی درستی راستی اے، دا دشت و میدان نا علاقہ نا سوب آن سیل و یخ انا مُدات بیخی یخ مریک۔ ہرا وخت کہ مرواٹ ترونگر کرینے تونے بیرہ یخ مسونے بلکہ پہوالی آ مخلوق نا پسل آتے ہم بھلو کچ اسے نسخان رسیفینے۔ خلقی شاعر تینا وئیل آتا درشانی اے کرسا پارینے کہ :-

”جمر پشتل آ ہورانے

دیر تے مُلکاتہ کورانے

دیر ته بسونے شم ائی
 بزغرک تمار غم ائی
 ببتو ترونگر نا رندا آئے
 دیر ته پرغانے بند آئے
 اللہ بجف زاغ آئے
 ترونگر کڈا نے باغانے“

(Mengal, 2000, p. 83)

دا خلقی شاعر آن ٹی پاش اے کہ دا ترونگر نا تباہی نا واقع مرو، اسپلنجی و سیاہ پشت نا علاقہ ٹی مسونے ، دا علاقہ اسہ شایبیت او پٹ اسے آتالان اے ، ہرا وخت آدننگا علاقہ غاٹے ٹی ترونگر و پھر مریک تو او چیندی وئیل آئے داخاطرآن ہم بش کیک کہ میدانی علاقہ ٹی دیر ہرکنڈا آن کسر ارے او نوکاپ نا دیر وخت اس پسل آئے ہم نسخان ایتک وخت اس مال و سہدار آئے کن ہم نسخان نا سوب مریہ۔

پہوالی آ مخلوق نا ہمیشہ گزاران مال و مالدار یا کشت و کشار مسونے کشت و کشار ہم اندا بو برسات نا دیر آ مسونے ۔ ہرا وخت اک دا نوکاپ و ترونگر تینا مدوموسم نا حساب اٹ بسونے تو بے وس آپہوالی آ مخلوق نا سال نا خواری اے بیست و نابودہ نا گواچی کرینے۔ دا بیت اے حقیقت اے خلقی شاعر تینا شاعری ٹی ہم بیان کرینے کہ ”بزغرک تمار غم ائی“ دا اسہ پاش او حقیقت اسے کہ ہرا وخت اک دنو تباہی اس بریک تو بزغر اک ڈکھ وئیل آتا گواچی مریہ۔

براہوئی خلقی شاعری ٹی تیرمہ (باسنی) آن ودی مروکا وئیل آتا ذکر

داکان مہالو دا شرہ مس کہ پہوالی مخلوق بنیادی وژاٹ یخ انگا علاقہ یعنی خراسان اٹ رہنکارہ ، انداسوب آن اندا یخ انگا علاقہ غاتا جغرافیائی ماحول اوفتا زندوبو یا نفسیات آتینا اثر تالان کریس یا تالان کیک۔ دا جاگہ قدرتی وژاٹ دنیا نا یخ انگا علاقہ غاٹے ٹی نئے بیرہ حساب مریک بلکہ دا علاقہ غاک تیوی مٹی علاقہ غاتیا ہم تالان او۔ اندامشی آ علاقہ غاتا آب و ہوا پہوالی آ مخلوق نا تب آ انداخہ در اثر شاغنگ نا سوب جوڑ مسوسس کہ اوفتے کن یخ داخہ وئیل ودی کتنے داخہ باسنی اوفتا وئیل آئے ٹی وڈکی ہیسنے۔ دا باسنی (تیرمہ) نا وئیل اک براہوئی خلقی شاعری ٹی بھلوکچ اسے پٹ و پولی کتاب آئے اٹ خواننگ کن ڈوبریہ۔ دا باسنی دا جاگہ نا باسنی متنے بلکہ ہرا وخت آداعلاقہ غاٹے ٹی سیل انا مد پاش کرینے تو اوفتا مال سہدار آتا بئے و بوچ نا وئیل ودی مسنے ، تینا سہدار آتا خوفنگ یا اوفتا بئے و بوچ نا ایسری کن داکان مولہ و بولان نا کسر آئے اٹ سندھ و کچھی نا میدانی علاقہ غاتیا ہمپ پٹ کرسا ہنانونے جاگہ نا باسنی اوفتا تب اے جوان لگتنے۔ اوفتا دا خوابش و اڑگا دا مسنے کہ واپس تینا مُلک آ زو اس کان۔

پہوالی آ مخلوق تینا مجبوری نا سوب آن سند و کچھی نا علاقہ غاتیا ہنانونے وے او جاگہ نا باسن آن جولا خلوکا موسم اوفتا تب اے ساچتنے۔ او اندا تلوسہ ٹی مسنو کہ امرکہ مرے تینا پدیآ علاقہ غاتیا زوت آن زوکان سرمرین۔ دا اسہ فطری اوگپ اسے کہ اگر یخ علاقہ نا چک اس ہم مرے تو او باسن علاقہ ٹی رہننگ کنگ کیک یا باسن علاقہ نا چک و سہدار اس یخ انگا علاقہ ٹی مفک۔ اگر کس اس باسن علاقہ نا چک یا سہدار اس یخ انگا علاقہ ٹی آئے یا یخ انگا علاقہ نا سہدار اس باسن آ علاقہ غادے تو او سہدار اک ہم چال کنگ کپسہ۔ اندن انسان آتا ہم اندن اے کہ اوفک تینا تینا علاقہ غاٹے ٹی آسراتی اٹ رہننگ کنگ کیرہ۔

پہوالی آ مخلوق ارا وجہ غان سندھ نا کنڈا ہنانونے اسہ تو دا وئیل مسنے کہ سیل (یخ) نا مُدات دا جاگہ نا بوچ بئے ختم مسنے تو اوفک تینا سہدار و اولاخ آئے تون اوار کچھی و سندھ کن ہنانونے ایلوسوب دا مسنے کہ بلوچستان ائی ہر دوراٹ ڈکال ہم برسابسنے تو اوفک ڈکال نا سوب آن سیل و تیرمہ سندھ نامیدانی علاقہ غاٹے ٹی تینا گدان تے چک کرینو۔

پهوالی آ مخلوق ڏيهه تون تينا ٻه ڪڇ مهر خوشي تا درشاني ڪرينو ، ٻهرا وخت ڪه ٻيتم نا مُد و موسم خراسان نا علاقه غاڙي ٿي مُسني تو پهوالی آ مخلوق اٺ اسه گل بالی اس تالان مُسني ڪه داسا تينا شڪري آ وين نا ڪنڌ آ ڪانه تاڪه سنڌه و ڪڇهي نا دا باسني نا وئيل يا دا جهولاخلوک آڏي ٿي آن ننا جان خلاسي، او فتا ٻهرا خوشي دا درشاني اءِ او درشاني خلقي آ شاعر نا زباني دا ڳڙا نا پاش انگا دليل ڪه ڪه اوفڪ سنڌه و ڪڇهي نا باسني و لُڪ آتا وئيل آڄوئي نا خواندار او۔ ٻهرا وخت آ اوفڪ سنڌه و ڪڇهي آن بولان نا ڪسراٺ خراسان يعني تينا بنيادي ٻند ڪن سر ٻلپره تو اوفڪ بولان نا گچين آ نڌاره ٿي سفت ڪرسا خوشي ڪيره ڪه نن تينا وطن نا ڪنڌ آ راڻي روان آن۔

”ٻُڄ اک قطار و

پُهلي مهارو

نن ڪانه وطن آ

ورناڪ سوارو

نن ڪانه وطن آ

ٻُڄ آ تخ رخت اءِ

نن ڪانه وطن آ

ٻيتم نا وخت اءِ

دري نا بيرڪو

خوشي نا ديكو

نن ڪا نه وطن آ“

(Mengal, 2005, p. 118)

پهوالی آ مخلوق نا خوشي دا ڳڙا نا حقيقت اءِ بيان ڪيڪ ڪه اوفڪ ڪڇهي و سنڌه علاقه غاڙي ٿي باسني نا اخه در وئيل آڙي سڀسڀه تينا و تينا سهدار آتا ڳڙان اءِ ڪرينو۔ اوفتا خوشي دا ڳڙا نا گواڻي اءِ ايتڪ ڪه پهوالی آ مخلوق باسني ٿي داخه رپنگ ڪيڪ ، انتئي ڪه اوفتا مزاج و نفسيات آيخ انگا ماهول تينا اثر اءِ پٽي او وڙاسي اٺ تالان ڪريني۔ دا ٻم گمان مريڪ ڪه اڪر ڏڪال متوڪه يا يخ اٺ خراسان اٺ بئي ٻوچ نا خاتي متوڪه تو اوفڪ تينا وطن اءِ ٻيچو وخت ٻلنگ ڪتوسه۔ وٽي اوفڪ تينا سهدار يا تينا ڳڙان ڪنگ ڪن وخت اس سنڌه يا ڪڇهي نا علاقه غاتيا ٻنانون تو بهاز وخت اندن مُسني ڪه اوفتي ٻموباسن آ علاقه غاڙي باسني و لُڪ نا وئيل اءِ برداشت ڪرسا اوفتي سال تا سال لڳها ٺي يقين اٺ خراسان نا علاقه غاڙي ٿي حاليت اڪ اوفتي ڪن يا اوفتا سهدار آڙي جوان مته نوڪه اوفڪ باسن علاقه غاڙي ٿي تينا زند نا ڏي ٿي خواري و وئيل آتا ته ٿي گدريفنگا مجبور مُسني، تو او فڪ ٻهرا وخت آ سال اسے آن ٻد مڙل خلسه تينا علاقه غاتيا مون ڪرينو ڳڙا تينا زيڙي تا درشاني اءِ شاعري نا زبان اٺ بيان ڪرينو۔

زيڙي تموگن سال ٿنا

موسم خراسان آ ڪانه

(Mengal, 2005, p. 25)

دا قدرتی او گپ اسے کہ ہراڑے بندغ وڑ وڑنا ڈکھ و وئیل آتا گواچی مریک تو ، او تینا ڈکھ وئیل آتیاں آجو مننگ یا وئیل آتیاں آسرات مننگ کن او ہموجاگہ غان ہمپنگ اے تین کن گچین سرپند مریک ، اندن پھوالی آ مخلوق تینا وئیل آتا ایسری کن سندھ نا کنڈان وخت اس کہ بسنو تو سندھ نا موسم اوفتا سہدار تے کن جوان تو مسنے ولے مخلوق نا تبی اوئیل گیشتر کننگ نا سوب جوڑ مسنے۔ اوفک خدا خدا کرینو کہ ہتم برے کہ نن نن تینا پدین آ علاقہ غاتیاکانن تاکہ دا سندھ و کچھی نا لک آتیاں آسرات مرین۔ اندا اومیت و ہڑکا اوفتا زپیری نا جوزہ غا تے پین زیات کرینے۔ براہوئی خلقی شاعری ٹی نئے بیرہ باسنی نا وئیل آتے تینا و تینا سہدار آتا سون آ برداشت کرسا کرینو بلکہ دا لک و آہڑ نا وئیل اک براہوئی خلقی عشقیہ شاعری ٹی ہم نئے دو بریرہ، خلقی شاعر آتے کن داہم بہاز بھلو ارمان و وئیل اس مسنے کہ اونا محبوب ہم سندھ و کچھی نا لک و آہڑ نا وئیل آتا گواچی مسنے، شاعر دا محسوس کرینے کہ کنا محبوب ہم دا ناچوڑ آ باسنی ٹی خوار زار اے۔

”چرکس اس چگا نے او سنگت لک انا

ناڑی دا وطن اے او سنگت ڈکھ انا“

(Mengal, 2015, p. 56)

دا شاعری نا تپو آن دا حقیقت پاش مننگ اٹ کمی ڈو بریک کہ ننا پھوالی آ مخلوق نا اصل جاگہ ناڑی متنے ، بلکہ او ناڑی اے ڈکھ و وئیل آتا بند سرپند مسنو، ناڑی کچھی ٹی اسہ میدانی او علاقہ اسے نا پین اے، کچھی ہم اسہ میدانی او ڈغار اسے تالان اے۔ کچھی نا تاریخ مسنے کہ اوٹی دیر نا کاختی اے داکان بیدس نئے اوٹی نہری نظام اسے نابندوبست اے۔ داخشک انگا ڈغار آہرا تم کہ آہڑ نا دئے تے ٹی ہشوکا چرک چکک تو دا چرک ہندا خشک انگا ڈغار آن چگسہ تیوی کچھی نا میدانی علاقہ غا تے ٹی تالان مریک۔ ہرا تم آکہ دا چرک کہ چکک تو اوٹی نمی نا کچ اسل اف ، تو دا باسن تہو اگر میدان تے ٹی کس انسان اسے لگا تو اودے پٹوسٹ جولا خلیک ، اگر جولا خلوک آ بندغ نا سار سمبھال متو تو او بندغ مرگ نا گواچی مریک۔

کٹھیا

دا پٹ وپول آن دا حقیقت نا درشانی مسک کہ براہوئی خلقی شاعری ننا آزندبود نا آدینک اے۔ دا رداٹ دانشور آتا پاننگ اے کہ اگر اسہ قوم اسے نا قومی، راجی، ثقافتی یا تاریخی چاج اے ہلنگ نا مطلب مرے تو او قوم نا خلقی ٹی خلقی شاعری نا چاج اے ہلینگ آہمو قوم نا نفسیات، بدو باش ، تول بپش، تاریخی ، ادبی راجی قوم و کباٹلی آزند و بود نا تیوی دروشم مون آبنگ اٹ بھلو مدت و کمی اس دو بریک۔ اندا رداٹ براہوئی خلقی شاعری نا آدینک اٹی راج نا تیوی آ دروشم مون آبس۔ پٹ وپول اٹی دا حقیقت نا درشانی مس کہ نناراج پھوالی و ہمپ و بٹ نا سبب آن اسہ خواری کش او زند تدیفسا کرینو۔ او مدام تینا سہدار و الاح آتے تون اوار سال ٹی ارا وارخرسان آن کچھی و سند و کچھی و سندھ آ خراسن نا کنڈا کہپی ٹو تا پندے کرسا کرینو، سفر نا داسختی و سوری وغریبی و لنگڑی کاٹسا تینا خواری کش آزند تون ہم گرنج مسونو ، داخواری کش آزندگی اے تیر کننگ آن باوجود ہم تینا روایت آتے تون تفوک امن و آشتی نا شون داری و ردوم کن سوگو گام ارفینو۔

دا حقیقت داگڑاغان درشان مس کہ ننا مخلوق نا مزاج مذہبی تو ارے مگر مذہبی بشخ اٹی ملا تا کڑدے خلقی شاعری ٹی جوان پاننگ تے، بلکہ بزرگ پیر و فقیر آتا مذہبی سخت و عقیدہ اٹ نئے بیرہ احترام کرینو بلکہ اوفتا دربار آتیا تینا حاضر اے ہم یقینی کرینو۔ براہوئی خلقی شاعری ٹی پیر آتا زکر ہراڑے کہ مسونے تو ہموکان ننا پھوالی آ مخلوق تدیفسا کرینے تو کسرات تیک دعائی کرسا اللہ پاک آن دعا خواہانو۔ کہ اے اللہ پاک ننا است نامراد آتے دا تینا ولی نا صدخہ اٹ پورو کر۔ صوفی بزرگ یا پیر تا نظریہ دا مسونے کہ مخلوق اے اللہ تعالیٰ نا وحدانیت آن پُہہ کننگ تون اوار مخلوق نا رابطہ اللہ تعالیٰ کننگ اس، تاکہ علاقہ ٹی امن و آسراتی نا کسک آوار مرین۔ صوفی بزرگ آتا دا قول ہم ارے کہ اللہ ہموڑتون مہر مابت کیک ، ہرا اللہ نا بندغ آتون تینا مہر آتا درشانی اے کے۔ اندا رداٹ ننا پھوالی آ مخلوق نا خلقی شاعری ٹی گلان آزیات مہرو مابت نا سرحال اک خوندی او۔ نئے دنو ہجو سرحال اس دو بفق ہراکہ مہرو محبت نا برخلاف مرے۔ دا ننا مخلوق نا انسان دوستی نا گچین آثبوت اے۔ لیکن دا ہیت ہم حقیقت اے کہ ہرا تم آڈیہہ نا زی آ پیرونی

قوت آک جلهو کرینو تو ننا مخلوق دا جلهو کوزی گری نا برخلاف ظالم آقوت آتے تون مقابلہ کرسا تینا جان نا ہم نذرانہ اے تسونو۔
دا نا مطلب ہرگز دا مننگ کپک کہ او امن آشتی نا پیروکار الوس، بلکہ اوفک علاقہ ٹی امن و آشتی اے برقرار تخنگ کن تینا جان نا
دتر تے ہم شولانو۔

پہوالی آ مخلوق مدام ہمپ و لڈ نا سفر ٹی مسونے سفر نا سختی سوریکی یا غریبی نا تیوی آوئیل آتا مننگ آباوجود ہم خلقی
شاعری ٹی دنو بچو مثال اس دُو بفق کہ او قدرت آغاوی مریر یا تینا خلقی شاعری نا سرحال اٹ گلہ و شکوہ غاتا بیت اے کرینو،
لیکن ہرا وئیل آک مخلوق اے درپیش مسونو بیرہ ہمو وئیل نا پس منظر آتے بیان کرینو یاہمو وئیل بش کروکا واقع اے اندن آن اندن
بیان کرسا کرینو۔ دا سوچ و نفسیات صبر تحمل، برداشت و حوصلہ سگھ و جیرت نا خزانہ غاتے درشان کننگ نا گچین آ مثال آکو۔
دا مثال آک نئے صوفی ولی اللہ، پیر ومرشد نا نظریہ تون درستی راستی کرفک۔ آخر اٹ ای دا نتیجہ غا سر مسوٹ کہ ننا مخلوق توکل
نا زند نا زندیے تیر کرسا کرینے۔

Bibliography (کتاباک)

Brahui, A. (1969). *Gawarhikh*. Brahui Iqadmi, Zarghon road Quetta.

Mengal, A. (2000). *Mangulee*. Brahui Academy Quetta.

Mengal, A. (2005). *Sheeshalo*. Brahui Academy Quetta.

Mengal, A. (2010). *Shampasteer*. Brahui Academy Quetta.

Mengal, A. (2015). *Laele mor*. Brahui Academy Quetta.

Mirza, Z. (2003). *Badalty mosamon ke geet*. Brahui Academy Quetta.

امنائی (Acknowledgment)

ای دا پٹ پولی نوشت نا ہر ہر لوز نا زمہ واری اے ہرفسہ، داہیت اے امنا کیوہ کہ کنا پٹ پول نا رابشون ڈاکٹر شبیر احمد شاہوانی
اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ براہوئی اے۔ او نا کمک او رغامنگ اٹ دا پٹ پولی نوشت اے ایسر کننگ نا لائخ مسوٹ۔ او شعبہ براہوئی نا
استاد مننگ نا سبب آن اونا پن کنا دا پٹ پولی نوشت ٹی ساڑی مننگ کتو۔ دا ہیت نا کئے باز ڈکھ اے۔ انتیکہ ہائیر ایجوکیشن کمیشن
اسلام آباد نا نوٹیفیکیشن نمبر۔ R&D (SS&H)/HEC/2019/337 dated November 5, 2019، ایکس کیٹیگری سیریل نمبر
(iv) نا رداٹ البرز نا پبلشرز (جامعہ بلوچستان) نا پارہ غان بچو نوشت اس شینگ کننگہرو۔ ای دا بیت اے اول ٹی سریندمرسہ او امنا
کرسہ تینا نوشت اے البرز کن بیدس تینا رابشون نا پن آن رابده کریٹ۔ ہراٹی البرز نا شونکار اور شونکاری باسک آتا ہچوزور اس متے۔

رشیدہ بلوچ